

УДК 316.74:2-057.6(477.82)

Поселенські відмінності в характері інституційної релігійності волинян**Світлана Сальнікова** –

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри загальної і
соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
E-mail: sv.salnikova@gmail.com

Researcher ID: S-5114-2017

Згідно з даними емпіричних досліджень, зокрема Лабораторії соціологічних досліджень СНУ імені Лесі Українки (2010, 2015), високий рівень релігійної й віросповідної самоідентифікації жителів Волинської області є відмінним для жителів міста Луцька та сільської місцевості (89 і 75 % відповідно), однаково (по 7 %) в обох випадках не змогли вказати конфесійної належності.

Поселенські відмінності спостерігаємо в показниках частоти відвідування церкви й моління. «Лише у релігійні свята» та частіше церкву відвідує 83 % містян і 80 % селян; «один раз на тиждень» та частіше молиться 56 і 60 % відповідно. Сумарно тих, хто молиться щодня чи декілька разів на тиждень, однакова кількість серед обох порівнюваних груп населення, проте більше містян зазвичай молиться щодня (34 %), а селян – декілька разів на тиждень (25 %). Тих, хто ніколи цього не робить поза церквою, дуже мало. Тренди додаткових релігійних практик мають такі особливості: топовою практикою є проведення спільних обрядів у сім'ї, конкретизація практик допомоги призводить до зниження участі в них. Показник звернення до священника як лідера громади є найнижчим. Загалом сільське населення вирізняється більшою активністю щодо релігійних практик.

Найважливішою для всіх жителів області є віра в Бога та цінність цієї віри; найменше вірять у безсмертя душі, особливо селяни. Вони також значно сильніше вірять у божественну причинність людських страждань у цьому світі, у фатальність долі, хоча першочерговою причиною в обох когортах вважають «злі вчинки людей». Загалом більшість жителів Волині, особливо сільської місцевості, тяжіють до традиційної релігії з підтриманням сімейної обрядовості.

Ключові слова: методика вимірювання релігійності, рівень релігійності, релігійні практики, релігійна віра, Волинь.

Received: August, 2017

1st Revision: September, 2017

Assepted: October, 2017

Salnikova Svitlana. Location Differences in the Character of the Institutional Religiosity of the Volyn Residents. According to research data of the Sociological Group «Rating» (in cooperation with the SOCIS, and the Razumkov Center, and KIIS (2015)) and the Laboratory of Sociological Researches of the Lesya Ukrainka Eastern European National University (2010, 2015) a high level of the religious and confessional self-identification of residents of Volyn region was found. Thus, the inhabitants of the city of Lutsk have a higher level of religiosity than residents of rural areas (89 and 75 % respectively), while about 7% of the population in both types of location could not indicate a religious or church attendance. Besides the Ukrainian Orthodox Church of Kiev and Moscow Patriarchates, there are also Catholics, and Evangelists, and Baptists, and others in Volyn region. It is important that the other religions have a small share of believers, but they are historically formed and geographically cover the entire territory of the region.

The frequency of the church visits and the prayers also have location differences. In particular, the category «only in religious holidays» is a Median and a Mode of the frequency of attending the church – in this way and more often 83 % of the city residents and 80 % of the villagers visit the church. The category «once a week» is a Median of the frequency of prayer both for the residents of Lutsk and for the villagers (56 and 60 % pray once a week and more often, respectively). The sum of those who pray daily and several times a week is the same among the two compared cohorts, but usually the city residents pray every day (the Mode is 34%), and villagers pray several times a week (the Mode is 25 %). Those who never pray outside the church have very little.

Trends of the additional religious practices do not depend on the location of residence, and have the following features: the realization of family rituals is the top-practice, the specifying of the practice of helping leads to a decrease the participation in them. The rate of appeal to the priest as the leader of the community is the lowest. In general, the rural population is more active in religious practices.

Faith in God and the value of this faith are the most important components of the «religious faith» for all the inhabitants of the region; they believe in the immortality of the soul least (among the villagers – 23 %, among the residents of Lutsk – 7 %). Parishioners believe that human actions are the cause of human suffering in this world (60 %

of the villagers and 54% of the city residents strongly agree with this), and God's punishment for sin also (58 and 42 %, respectively), some believe in a particular destination or fate (50 and 25 %, respectively). Villagers believe in the divine causality of human suffering in this world, and in the fatalities of destiny much stronger.

In general, the majority of Volyn residents, especially in rural location, tend to a traditional religion with a domination of family rituals.

Key words: methodology for measuring religiosity, level of religiosity, religious practices, religious faith, Volyn.

Сальникова Светлана. Поселенческие отличия в характере религиозности жителей Волинской области. Согласно данным социологических исследований (в частности Лаборатории социологических исследований СНУ им. Леси Украинки, 2010, 2015) на Волини фиксируется самый высокий уровень религиозной и вероисповедной самоидентификации (89 и 75 % для жителей города и села соответственно). Такими же являются и показатели частоты посещения церкви (по религиозным праздникам и чаще – 83 и 80 % соответственно) и моления (один раз в неделю и чаще – 56 и 60 % соответственно). В дополнительных религиозных практиках более активны жители села; здесь чаще практикуемой является «общие семейные обряды», менее – обращение к священнику за советом. Жители села более склонны верить в божественную причинность человеческих страданий, в судьбу, хотя главной причиной считают «злые поступки людей». Самым важным для жителей Волини является вера в Бога и ценность этой веры, наименее важным – бессмертие души.

Ключевые слова: методика измерения религиозности, уровень религиозности, религиозные практики, религиозная вера, Волинь.

Постановка наукової проблеми та її значення. Тема релігії не полишає список найактуальніших тем дослідження і внаслідок впливовості релігії на важливі сфери державного та суспільного життя, і через причини, хоча й надто вповільнених, проте все ж наявних змін проявів релігійності особистості. Вплив релігії найбільш відчутний, а тому придатний до фіксації, в інституційному її прояві, тому варто говорити про вплив церкви на державні та суспільні інститути. Останній можна вивчати за знання характеру релігійності при домінуванні традиційних інституційних її форм. Власне, Волинська область уважається територією з високим рівнем інституційної релігійності, характер котрої за допомогою авторської методики вимірювання релігійності розглянемо в межах цього дослідження.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Задля аналізу характеру релігійності жителів Волинської області в поселенському розрізі – мети дослідження – послуговуватимемося даними **соціологічних досліджень останніх років**, проведеними такими соціологічними центрами України, як Центр соціальних і маркетингових досліджень SOCIS, Соціологічна група «Рейтинг», Центр Разумкова та КМІС [5], Лабораторія соціологічних досліджень Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Зокрема, перші чотири соціологічні центри провели масштабне дослідження на тему релігійних уподобань українців (N=25 000, по 1000 на область; польовий етап: 1–17 лютого 2015 р.); вони заявляють, що флагманами українського православ'я є дві області – Волинська, рівень православної самоідентифікації в якій найбільший (97 %), та Рівненська (91 %). Також ці області характеризуються віросповідною визначеністю населення (не віднесли себе до жодної релігії до 0,5 %). Решта 3 % волинян визначилися так: по 1 % греко-католиків та протестантів і євангелістів, і по 0,5% римокатоликів та просто християн. Представництво інших релігій нижче від планованої похибки дослідження дає всі підстави розглядати Волинь як територію тотального православ'я й поділяти виміряні 97 % православних між прихожанами Київського та Московського патріархатів, проте при уточненні приналежності до конфесій православної церкви відповіді респондентів розподілилися таким чином: Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) – 52 %, УПЦ МП – 28 %, просто православні – 20 %. Вочевидь, ось ця п'ята частина волинян заявила, найімовірніше, про свою релігійно-культурну ідентифікацію, аніж релігійну, а тому рівнем релігійності не є ні загальна частка православних у 97 %, ні представництво УПЦ обох патріархатів у 80 %.

Розрахуємо цей показник самотужки як суму прихильників усіх заявлених конфесій із певним уточненням. Дослідники вказали на 52 % прихильників УПЦ КП, але цей відсоток розраховано серед тих, хто вказав на приналежність до православ'я (таких 97 %), стосовно загальної кількості опитаних відсоток становитиме 50,4; аналогічно прихильників УПЦ МП буде 27,2 %. Отож, рівнем релігійності населення Волині, за даними Соціологічної групи «Рейтинг» (2015), варто вважати суму таких відсотків: 50 % (УПЦ КП) + 27 % (УПЦ МП) + 1 % (ГК) + 1 % (П&Є) + 0,5 % (РК) = 79,5 % або ж 80 %.

За даними Лабораторії соціологічних досліджень СНУ ім. Лесі Українки, рівень релігійності є дещо іншим. Проте варто зауважити, що вимірювання показників релігійності для жителів обласного центру й сільської місцевості здійснювалось окремо. Щорічно здійснювані моніторинги в місті Луцьку (тут скористаємося даними за 2015¹ р.) давали можливість періодично включати методiku вимірювання релігійності (Сальнікова С. А.) до інструментарію, а от для області в цілому опитування не мали регулярного характеру. Тому для вивчення релігійності селян обрано населені пункти, які відтворювали структуру сільського населення Волині (2015² р.).

Щодо структури релігійності лучан, тобто їх самовизначення в параметрах православних церков, то православ'я представлено трьома церквами: УПЦ МП – 22,6 %, УПЦ КП – 63,7 %, УАПЦ – 2,9 %. Окрім того, виявлено, що із загостренням суспільно-політичної ситуації в країні 2014 р. відбувся відтік прихожан від Московського патріархату до Київського на рівні від 3,8 до 4,4 % упродовж останнього року [1, с. 85].

Рівень релігійної самоідентифікації жителів обласного центру є нижчим, аніж по області загалом, і становить 89,2 %. Можна було б пояснити це тим, що йдеться про міське населення, тоді як сільське традиційно вважається більш релігійним. Але це не так: рівень релігійної самоідентифікації селян має іще більш виражену диспропорцію (75 % опитаних респондентів відносять себе до певної релігії, 25 % – утрималися від відповіді; проте серед належних до релігії лише 7,5 % так і не визначилися з церковною належністю). Більшість відносить себе до православних християн – їх 90 %. До УПЦ обох патріархатів – по 42,5 %, до УАПЦ – 5 %; у селах мешкають також віруючі євангелісти – їхній відсоток становить 2,5 %.

Відповіді на питання «Чи відносите Ви себе до певної релігії або ж віросповідання?» представлені в табл. 1. Порівняння даних трьох досліджень демонструє такий цікавий аспект. Рівень релігійної належності волинян є дуже високим (99,5 %), і цей високий показник значно понижує питання-уточнення конфесійної належності (аж на 20 %) – така собі тотальна, але дещо розмита релігійність. У дослідженнях по м. Луцьку та сільських населених пунктах усе навпаки: рівень релігійної належності опитаних, хоча і є нижчим від попереднього показника по області в цілому (89,2 % та 75,0 % відповідно³), проте уточнення конфесійної належності демонструє, хоч і не таку тотальну, проте більш визначену релігійність. При цьому обидва показники вищі для жителів міста Луцька.

Таблиця 1

До якої саме релігії чи віросповідання ви себе відносите?, %, 2015

№ з/п	Відповідь	Волинська обл.*	м. Луцьк**	Сільське нас.**
1	До Української православної церкви (Київський патріархат)	50	63,7	42,5
2	До Української православної церкви (Московський патріархат)	27	22,6	42,5
3	До Української автокефальної церкви	–	2,9	5,0
4	До греко-католицької церкви	1	0,6	–
5	До римо-католицької церкви	0,5	0,4	–
6	До Євангельської церкви	1	2,9	2,5
7	До мусульманської віри	–	0,3	–
	Рівень конфесійної належності	79,5	93,4	92,5
	Рівень релігійної належності	99,5	89,2	75,0

* Джерело: [5].

** Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

¹ Кількісні характеристики випадкової вибірки дослідження: обсяг – 622, дизайн-ефект – 1,36, досяжність – 0,87, помилка не перевищує 0,05. Вибірка є репрезентативною за статтю та віком, польовий етап – червень 2015 р.

² Метод відбору аналогічний. Польовий етап – листопад 2015 р.

³ Загальнонаціональне дослідження 2008 р. демонструє такі показники, за яких жителі села ідентифікують себе як релігійних (92 %) частіше, аніж жителі міста (88 %) [4, с. 18–19]. Проте така відмінність рівня релігійності за поселенням не є надто великою.

Невідповідність структури віросповідання містян та селян власне пояснюється їхнім місцем мешкання. Як правило, на території села діючою є церква конкретного віросповідання й селяни гуртом до неї ходять або ні – полірелігійність не є ключовою характеристикою окремо взятого сільського населеного пункту. Тоді як містяни мають право вибору. Крім того, у більшості випадків церковні служби в сільських церквах проводяться один раз на тиждень (інколи один раз на два тижні чи двічі на тиждень) та окремо на релігійні свята, що теж впливає на частоту відвідування церкви. Натомість міські церкви працюють щоденно. З огляду на це, доцільно припустити, що характер релігійності має різнитися залежно від місця проживання респондента.

Таблиця 2

Окрім таких випадків, як весілля або поховання, як часто Ви зараз відвідуєте церкву (костюл, мечеть, синагогу...)?, %

№ з/п	Відповідь	м. Луцьк		Сільське населення
		2010*	2015	2015
1	Щодня	2,7	0,9	–
2	Декілька разів на тиждень	4,2	5,2	–
3	Один раз на тиждень	17,0	15,4	15,0
4	Принаймні один раз на місяць	22,7	16,9	27,5
5	Лише в релігійні свята	39,7	44,5	37,5
6	Ще рідше	10,3	13,3	17,5
7	Ніколи	2,0	2,4	2,5
8	Важко відповісти	1,5	0,9	–
	Мода	5	5	5
	Медіана	5	5	5

Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

Так, дійсно, сільське населення за означеної причини не характеризується поденною частотою відвідування церкви; та й серед міського населення таких є небагато (6,1 %). З іншого боку, тих, хто вкрай рідко або ж ніколи не відвідує церкву, серед селян значно більше (20 % супроти 15,7 % містян), особливо за врахування його значно нижчого рівня релігійності (75 % супроти 89,2 %, див. табл. 1). Основні категорії прихожан сконцентровані в серединних когортах – принаймні один раз на тиждень до церкви ходить однакова частка і містян, і селян, проте серед селян на 10 % більше тих, хто відвідує церкву щомісяця, та на 7 % менше тих, хто ходить до церкви лише в релігійні свята. Так чи інакше, але аналіз середніх показує, що найуживанішою практикою відвідування церков, незалежно від місця проживання, є практика «лише в релігійні свята»; ця ж категорія поділяє навпіл населення за принципом «ходжу до церкви/майже не ходжу». На жаль, немає уточнення стосовно того, які релігійні свята маються на увазі, адже для людини «непосвяченої» це можуть бути лише загальновідомі свята, такі як Паска, Різдво, Водохреща, Трійця та ін., а для більш воцерковленої особи їх значно більше.

Звісно, порівняння даних лише двох досліджень не є достатнім, проте гіпотеза щодо нижчого рівня релігійної належності сільського населення варта додаткового вивчення; три чверті (75 %) жителів села ідентифікують себе із конкретним віросповіданням, із них 20 % фактично не відвідує церкви. Такі дані ще більше вибиваються із загальноукраїнського контексту, особливо якщо зауважити, що деякі дослідники стверджують, що «селяни є більш релігійними, ніж жителі міста», на основі лише одного показника щотижневого відвідування церкви [3, с. 9].

Показник моління засвідчує більш глибинну, індивідуальну релігійність, адже йдеться про здійснення молитви поза церквою. Аналіз середніх показує, що медіанним показником і для лучан, і для жителів села є категорія «один раз на тиждень». Сумарно тих, хто молиться щодня чи декілька разів на тиждень, однакова кількість серед обох порівнюваних груп населення, проте більше містян зазвичай молиться щодня (мода становить 34 %), а селян – декілька разів на тиждень (25 %). Тих, хто ніколи цього не робить поза церквою, дуже мало. Спостерігаємо незначну динаміку зниження показника моління, а також показника частоти відвідування церкви, у містян.

Таблиця 3

Окрім тих випадків, коли Ви відвідуєте церкву, як часто Ви молитесь?

№ з/п	Відповідь	м. Луцьк		Сільське населення
		2010	2015	2015
1	Щодня	27,7	34,0	22,5
2	Декілька разів на тиждень	21,1	13,9	25,0
3	Один раз на тиждень	11,8	8,1	12,5
4	Принаймні один раз на місяць	13,5	10,7	7,5
5	Лише в релігійні свята	13,0	16,0	20,0
6	Ще рідше	7,8	11,2	10,0
7	Ніколи	3,7	4,2	2,5
8	Важко відповісти	1,5	1,8	–
	Мода	1	1	2
	Медіана	3	3	3

Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

Задля більш повного розкриття характеру релігійності волинян звернімося іще до деяких показників, отриманих за допомогою застосування методики вимірювання релігійності багаторівневим моделюванням (С. Сальнікова) [6].

Поведінкова компонента цієї методики представлена сукупністю визначених практик (повторюваних соціальних дій, елементів поведінки й стилю життя), властивих цій (або цим) релігійно-культурній традиції [7, с. 112–113]. Розглянемо деякі з них.

Таблиця 4

Як часто Ви практикуєте*?, %, Середня

Відповідь	Дані...	1	2	3	4	5	ВВ	Сер.
Акції милосердя, допомоги й співчуття нужденним, незалежно від їх віросповідання	2010	30,9	20,0	17,0	23,7	8,4	-	2,59
	2015 ^М	29,6	23,2	21,4	17,5	7,9	0,3	2,51
	2015 ^С	7,5	12,5	7,5	22,5	30,0	20,0	3,69
Доброчинна діяльність у лоні церкви (віросповідання)	2010	29,9	19,9	16,7	22,1	11,0	0,5	2,64
	2015 ^М	36,5	26,2	16,6	13,4	6,8	0,5	2,29
	2015 ^С	5,0	17,5	15,0	15,0	30,0	17,5	3,58
Розв'язання проблем церкви й громади	2010	4,1	23,5	10,5	13,0	5,4	0,5	2,06
	2015 ^М	41,1	28,9	15,0	10,3	4,3	0,5	2,09
	2015 ^С	17,5	15,0	12,5	15,0	22,5	17,5	3,12
Звернення до священика за порадою	2010	44,4	16,9	15,7	15,7	7,1	0,2	2,24
	2015 ^М	54,4	17,8	14,1	9,0	4,4	0,3	1,92
	2015 ^С	30,0	10,0	17,5	25,0	10,0	7,5	2,73
Проведення спільних релігійних обрядів у сім'ї (із приводу хрещення, весілля, ювілею тощо)	2010	14,9	15,2	17,1	35,5	17,4	-	3,25
	2015 ^М	8,3	16,3	21,2	24,4	29,4	0,4	3,51
	2015 ^С	-	10,0	10,0	15,0	55,0	10,5	4,28

* Шкала: 1 – зовсім не практикую, 2 – приблизно раз на декілька років, 3 – приблизно раз на рік, 4 – декілька разів на рік, 5 – постійно, за будь-якої нагоди.

^М – дані по місту Луцьк. ^С – дані по сільській місцевості.

Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

Церква як соціальний інститут ініціює доброчинну діяльність; церква, а саме церковна громада, покликана вирішувати гострі соціальні питання; соціальна функція церкви, окрім підтримання традиційності / обрядовості, є ключовою. Отже, церква опосередковано є одним із розбудовників громадянського суспільства, тим інститутом, який наразі має високий показник довіри; цікаво, що у

2014 р. цей показник був найвищим для ЗСУ та співвітчизників/волонтерів (4,1 і 4 бали відповідно за п'ятибальною шкалою), церкви (3,8 бала), уже у 2016 р. трійка лідерів суспільної довіри вирівняла показник довіри – по 3,3 бала до кожного¹. «Користуючись найбільшою довірою населення у всі роки незалежності, церква все ж її втрачає. Не вдаючись у подробиці ролі окремих церков та їхнього ставлення до війни на Сході України (що не могло не позначитися на ставленні до них), можна також говорити про очікування лучанами змін і у цьому найконсервативнішому суспільному інституті» [8].

Повернімося до показників. Як видно з табл. 4, більшість і містян, і селян досить активно беруть участь у проведенні спільних релігійних обрядів у сім'ї, пов'язаних із відзначенням у релігійній традиції таких важливих подій, як хрещення, весілля, ювілей тощо. «Проте в цьому випадку неможливо чітко виокремити тих, для кого релігія є визначальною у формуванні та становленні способу життя, а для кого вона є лише засобом демонстрування своєї соціальної респектабельності» [1, с. 86].

Нижчими є показники участі в акціях милосердя, допомоги й співчуття, провадженні добродійної діяльності; не надто активні волиняни й у розв'язанні проблем церкви та громади. «Можливо, це пов'язано, скоріше, не з пасивністю чи байдужістю, а з відсутністю згуртованої релігійної громади як такої» [1, с. 86]. Підтвердження цього – нижчі від середнього значення частоти звернення до священника, який є лідером цієї громади.

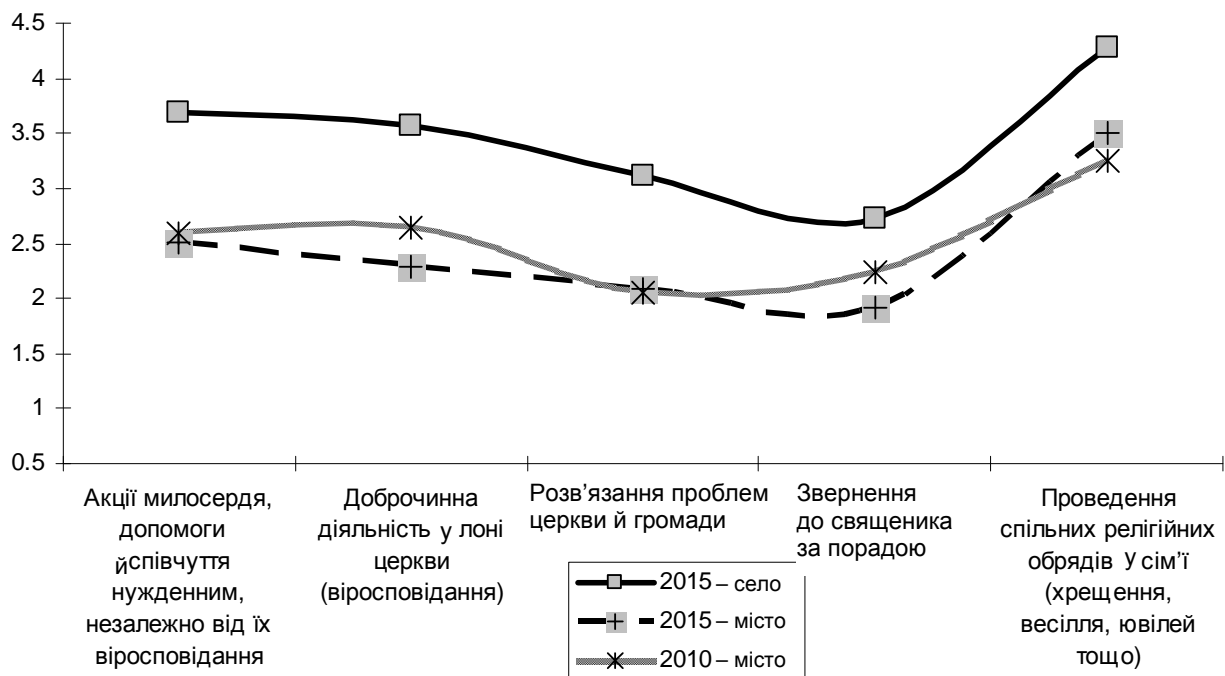

Рис. 1. Релігійні практики, середня

Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

Отож, із графіків рис. 1 простежуємо: конкретизація практик допомоги призводить до зниження участі в них – від загальної допомоги будь-кому через допомогу в межах віросповідання в цілому до конкретної допомоги в рамках релігійної громади; показники лідерської позиції священника «тримаються» через проведення ним різноманітних релігійних обрядів. Усі показники практик є вищими для сільського населення. Отож, інституційна релігійність волинян, особливо сільських мешканців, має яскраво виражений обрядовий характер.

Домінування обрядовості в характері релігійності волинян проявляється і в інших даних. Серед показників компоненти «релігійного знання» – постаті, молитви, пісні, обряди – волиняни вважають себе найбільш обізнаними щодо різних релігійних обрядів. Тобто більшість людей за знаннями тяжіють до традиційної релігії з підтриманням сімейної обрядовості. І вона має сильніший прояв серед сільського населення.

¹ Лабораторія соціологічних досліджень СНУ ім. Лесі Українки, 2014, 2016. Джерело: [8].

Таблиця 5

На скільки добре в рамках своєї релігійної традиції Ви знаєте релігійні обряди?, %

	Ні, не знаю зовсім	2	3	4	Так, дуже добре знаю	ВВ	Сер.
Місто, 2010	5,9	14,2	25,5	32,6	21,8	-	3,50
Місто, 2015	6,8	16,8	33,5	26,2	16,4	0,3	3,29
Село, 2015	2,5	10,0	12,5	30,0	35,0	10,0	3,94

Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

Центральним об'єктом поклоніння для волинян є Бог. Оскільки традиційно людство вірить у вищу силу, яка, зокрема, у православ'ї зображена в образі Бога, то цим і пояснюється досить високе значення відповідного середнього показника (4,5–4,7 за п'ятибальною шкалою). Віра в інші надприродні реалії та повчання – гріх, покаяння, рай, спасіння, створення світу – також характеризується високим середнім балом (4 і вище). Та тут спостерігаємо парадокс; церква наголошує на тому, що все, про що думає й що робить вірянин, має бути спрямоване на порятунок його душі, котра по смерті фізичній може не потрапити до раю. Отже, уся релігійна обрядовість, усі традиції та діяння Церква проводить/підтримує заради безсмертя людської душі, котре полягає у її спасінні (спасіння). І ось тут проявляється певний матеріалізм традиційної релігійності, особливо селян: найменше вони вірять у «безсмертя душі».

Таблиця 6

Якою мірою Ви вірите в існування...?, %

	Ні, не вірю зовсім	2	3	4	Так, вірю повністю	ВВ	Сер.
Бога							
Місто, 2010	1,0	1,5	11,0	24,0	62,1	0,5	4,45
Місто, 2015	2,0	2,7	8,3	17,4	69,6	0,1	4,50
Село, 2015	0,0	7,5	0,0	10,0	82,5	2,5	4,68
Безсмертя душі							
Місто, 2010	6,1	11,5	20,0	27,1	34,5	0,7	3,73
Місто, 2015	7,3	8,9	16,6	20,6	44,1	2,5	3,92
Село, 2015	22,5	5,0	15,0	10,0	37,5	15,0	3,39

Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

Зауважимо, що у використовуваній методиці є два, на перший погляд, схожі індикатори – віра в Бога й цінність цієї віри – обидва характеризуються високим середнім балом; між ними також значуще високий коефіцієнт кореляції 0,75 (на рівні 0,01), що засвідчує таке: віра в Бога інтерпретується вірянами не просто як імовірність існування надприродного, а як довіра до об'єкта своєї віри. Цікаво, що цінність релігії є менш значимою, аніж цінність віри в Бога (0,5 на рівні 0,05). Схожа ситуація з вірою в гріх (2,3) і переконанням того, що саме Бог за нього карає (3,86), значення коефіцієнта кореляції тут іще менше – 0,43, але також значуще на рівні 0,01. Показово, що більшу відповідальність за людські страждання жителі Волині покладають на реальних людей, а не на Бога, хоча віра у фаталізм усе ще також значима [1, с. 87]. Згода із поясненнями причини людських страждань у селян є більш однозначною, тоді як лучани задають різні оцінки (в основному 3–5) щодо міри згоди із запропонованими причинами / виправданнями.

Таблиця 7

Існують різні думки про причини людських страждань. До якої міри Ви згодні або не згодні з такими причинами або виправданнями?, %, 2015

У більшості випадків людські страждання в цьому світі відбуваються з приводу...	Дані	Рішуче не згоден	2	3	4	Рішуче згоден	ВВ	Сер.
Злих вчинків людей (їхньої жадібності, корупції)	Місто	2,6	5,2	11,7	25,7	54,2	0,7	4,25
	Село	0,0	7,5	7,5	7,5	60,0	17,5	4,45
Того, що Бог карає нас за наші гріхи	Місто	6,3	9,8	21,7	20,2	41,7	0,4	3,82
	Село	10,0	5,0	2,5	2,5	57,5	12,5	4,19
Призначення (долі)	Місто	10,1	13,5	25,7	22,1	24,9	3,7	3,49
	Село	7,5	0,0	15,0	10,0	50,0	17,5	4,15

Джерело: масиви даних Лабораторії соціологічних досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попри деякі розбіжності в опитуваннях щодо релігійності волинян різними соціологічними службами, усе ж можемо стверджувати високий рівень релігійності жителів Волинської області. Досліджуваний регіон можна назвати регіоном «тотального православ'я», проте він має значущі відмінності в рівні та характері релігійності залежно від місця поселення її носіїв. Так, жителі міста Луцька мають значно вищий рівень релігійної самоідентифікації, аніж жителі сільської місцевості (89 та 75 % відповідно), при цьому близько 7 % населення в обох випадках – і місто, і село – не змогли вказати віросповідної або церковної приналежності. Окрім православних Київського та Московського патріархатів, на Волині є католики, євангелісти, баптисти та ін. Важливо, що прихильники інших віросповідних течій хоча й незначною мірою, представлені на релігійній мапі Волині, проте є історично сформованими та географічно покривають усю територію регіону.

Іншими важливими показниками вважають частоту відвідування церкви, окрім особливого перебування, та частоту моління поза церквою. Хоча режим роботи церкви відмінний у місті й селі (у деяких селах узагалі немає церкви), медіанною та модальною частотою її відвідування є категорія «лише в релігійні свята» – таким чином і частіше церкву відвідує 83 % містян та 80 % селян. Медіанним показником моління і для лучан, і для жителів села є категорія «один раз на тиждень» (стільки й частіше моляться 56 % містян і 60 % селян). Сумарно тих, хто моляться щодня чи декілька разів на тиждень, однакова кількість серед обох порівнюваних груп населення, проте більше містян зазвичай моляться щодня (мода становить 34 %), а селян – декілька разів на тиждень (25 %). Тих, хто ніколи цього не робить поза церквою, дуже мало.

В інших релігійних практиках – акції милосердя, допомоги й співчуття нужденним, незалежно від їх віросповідання, добродійна діяльність у рамках церкви, розв'язання проблем церкви й громади тощо – більш активними є сільські жителі. Вочевидь, поясненням тут можуть виступати закритість, компактність сільської спільноти: тут усі все знають про всіх, і гуртом реагувати на проблеми їм звичніше, аніж малознайомим між собою прихожанам міської церкви. Тренди релігійних практик не залежать від місця проживання та мають такі особливості: топовою практикою є проведення спільних обрядів у сім'ї (їх вони з-поміж іншого знають найкраще), конкретизація практик допомоги призводить до зниження участі в них.

Найважливішим складником компоненти «релігійна віра» є власне віра в Бога (4,5 і 4,7 бала для вірян міста й села відповідно) та цінність цієї віри; інші настанови церкви не є такими значущими. Найменше, у що вірять, а отже, про що піклуються, є безсмертя душі (3,9 і 3,4 бала для вірян міста й села відповідно). Парадоксально також те, що 23 % селян взагалі не вірять у безсмертя душі (серед містян таких лише 7 %).

Причиною людських страждань у цьому світі віряни Волині рішуче вважають, насамперед, вчинки людей (із цим погоджується 60 % селян і 54 % містян) та Божу кару за гріхи (58 і 42 % відповідно), дехто вірить в особливе призначення чи долю (50 та 25 % відповідно). Чи власні вчинки у тому числі враховують віряни – не відомо. Селяни значно сильніше вірять у божественну причинність людських страждань у цьому світі, у фатальність долі.

Отож, більшість людей Волині тяжіють до традиційної релігії з підтриманням сімейної обрядовості. Остання має сильніший прояв серед сільського населення. У межах цього дослідження вдалося виявити, що рівень релігійної самоідентифікації є вищим серед містян, проте інституційні форми релігійності в останні роки не посилилися релігійними практиками, натомість релігійна мотивація знизилася. Залежність релігійності від місця проживання, з одного боку, та зростання значимості окремих громад (об'єднаних територіальних громад) – з іншого, актуалізує вивчення стану, характеру та впливу релігійності й надалі.

Джерела та література

1. Білоус Л. Рівень та характер релігійності лучан / Л. Білоус, Ю. Мартинюк // Соціологічні студії. – 2015. – № 1 (6). – С. 84–89.
2. Доскоч Г. Протестантизм на Волині: історія і сучасність [Електронний ресурс] / Г. Доскоч, Б. Янович. – Режим доступу : <http://volodymyrmuseum.com/istorychni/217-protestantyzm-na-volyni-istoriya-i-suchasnist>
3. Луців О. Ю. Особливості індивідуальної релігійності в контексті конфесійної приналежності в сучасному українському суспільстві / О. Ю. Луців // Український соціум. – 2015. – № 2 (53). – С. 7–16.
4. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / М. Паращевін. – Київ : І-т політики, І-т соціології НАН України, 2009. – 68 с.

5. Релігійні вподобання населення України // Info-Light. – 2015. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/religiyni-vpodobannya-naseleण्या-ukrayiny>
6. Сальнікова С. А. Багаторівневе моделювання як аналітична стратегія вимірювання релігійності / С. А. Сальнікова // *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. праць. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2010. – Вип. 16 – С. 222–229.
7. Сальнікова С. А. Конструювання змісту, особливостей та рівнів вимірювання релігійності (за даними емпіричного соціологічного дослідження) / С. А. Сальнікова // *Український соціум*. – 2010. – № 4 (35). – С. 108–119.
8. Сальнікова С. Луцька поліція нарощує довіру, а політики – втрачають [Електронний ресурс] / Світлана Сальнікова // *ВолиньPost*. – 2017. – Режим доступу : <http://www.volynpost.com/articles/937-lucka-policiia-naroschuie-doviru-a-polityky--vtrachayut>

References

1. Bilous, L., Martynyuk, Yu. (2015), Level and Character of Religiosity of Lutsk Inhabitants, *Sociological Studies*, Vol. 1, No. 6, Pp. 84–89.
2. Doskoch, G., Yanovych, B. (2017), “Protestantism in Volyn: History and Modernity”, <http://volodymyrmuseum.com/istorychni/217-protestantyzm-na-volyni-istoriya-i-suchasnist>
3. Lutsiv, O. Yu. (2015), The Peculiarities of Individual Religiosity in the Context of Religious Affiliation in Modern Ukrainian Society, *Ukrainian society*, Vol. 2, No. 53, Pp. 7–16.
4. Parashchevin, M. (2009), “Religion and religiosity in Ukraine”, Kyiv : Institute of Politics, Institute of Sociology of NAS of Ukraine, 68 p.
5. “Religious Preferences of the Ukrainian population” (2015), *Info-Light*, <http://infolight.org.ua/content/religiyni-vpodobannya-naseleण्या-ukrayiny>
6. Salnikova, S. A. (2010), Multidimensional Modelling as Analytical Strategy of Religiosity Measurement, *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, Issue 16, Pp. 222–229.
7. Salnikova, S. A. (2010), Constructing the Content, Characteristics and Levels of Measuring the Religiosity (according to empirical sociological research), *Ukrainian society*, Vol. 4, No. 35, Pp. 108–119.
8. Salnikova, S. A. (2017), “Lutsk police increases trust, but politicians – decreases”, *Volyn Post*, <http://www.volynpost.com/articles/937-lucka-policiia-naroschuie-doviru-a-polityky--vtrachayut>